

Pavao Tekavčić

Giampaolo Salvi — Laura Vanelli: GRAMMATICA ESSENZIALE DI RIFERIMENTO DELLA LINGUA ITALIANA

Istituto Geografico De Agostini Le Monnier, [Firenca, 1992], XIV + 222 str.

1. Ova suvremena i sažeta talijanska gramatika objavljena je u seriji *Strumenti per l'Italiano* (ur. G. Nencioni, I. Baldelli i F. Sabatini) i namijenjena je kao priročnik kako talijanskim tako i inozemnim nastavnicima. Na 215. strani (odsada bez str.) autori kažu da se u sadržaju i strukturi drže principa na kojima počiva *Grande grammatica italiana di consultazione* L. Renzija. Osnovne se smjernice čitaju u predgovoru (*Premessa*, XIII–XIV): knjiga opisuje glavne morfološke i sintaktičke strukture talijanskoga jezika i to bez teoretskih diskusija i s minimalnim formalnim aparatom (»stabla«, etiketirane zgrade); opisuju se samo strukture, a tek u nekim poglavljima i upotreba jezika (ali v. dalje); tradicionalna se terminologija zadržava koliko je moguće, pa se novi izrazi uvode samo kada tradicionalna gramatika nema odgovarajućeg pojma [i termina, dodali bismo]. Autori kažu: »La nostra è prima di tutto una presentazione di fatti e non esclude quindi interpretazioni diverse da quella in cui noi li abbiamo inquadrati« (XIII). Fonetika i fonologija, osim potrebnih morfonoloških pravila, ne obrađuju se, morfologija je svedena na temeljnu građu, od leksika daje se samo kratak pregled tvorbe riječi (i to u okviru poglavlja o »općim pojavama« (v. dalje)), pa lavovski dio knjige tvori sintaksa. U cijelom su djelu međutim ipak prisutne također semantika i pragmatika, tako da — inspirirajući se naslovom jednoga prije nekoliko godina u Njemačkoj objavljenog zbornika — možemo reći da ovdje recenzirana gramatika obrađuje *pragmantsku* (= PRAG-matiku + se-MAN-tiku + sin-TAKSU), objedinjujući tako te tri lingvističke discipline, koje su i u funkcioniranju jezika u životu usko povezane.

2. Nakon dosta opšrnoga sadržaja (V–XI) i spomenutoga predgovora (XIII–XIV) slijedi posve kratko uvodno poglavje, u biti terminološkoga karaktera, *Parola, frase, sintagma, proposizione* (1–2), a zatim četiri glavna dijela: I. *La frase semplice* (temeljni pojmovi; struktura; gramatičke funkcije; tzv. inakuzativni glagoli; kopulativne rečenice [tj. rečenice s glagolom *essere*, tipa *X è A*]; glagolske valencije; slaganje oblici i upotreba glagola) (3–62); II. *I sintagmi* (struktura; nominalna, pridjevska, prijedložna i priložna sintagma; lične zamjenice) (63–122); III. *La frase complessa*, s podjelom prema obliku i prema funkcijama (opći pojmovi; tzv. reducirana rečenica i perifraze; infinitivne, gerundske i participske rečenice; načini u rečenicama; slaganje vremena; jezgrene i izvanjezgrene rečenice (v. dalje) i atributne rečenice) (123–172); *Fenomeni generali* (red riječi; negacija; profrastički elementi; deiksa; tvorba riječi) (173–214). Na svršetku knjige nalazimo komentiranu bibliografiju (*Bibliografia ragionata*) i popis sedamdesetak navedenih djela (215–222). Nažalost nema kazala pojmliva, koje bi bilo izvanredno korisno.

3. Knjiga naših dvoje autora opsegom je malena, ali puna podataka; pa ipak, nije zbijena nego se vrlo lako čita i konsultira (za razliku od svoje »velike sestre«, monumentalne Renzijeve gramatike, s njezinim pravilima i iznimkama, pod-pravilima i pod-iznimkama i iznimkama od iznimaka; u kojoj se i dobar poznavatelj kako lingvistike tako i talijanskog jezika lako izgubi i na kraju više ne zna »kako zapravo jest«). Kako bi bilo besmisleno i nemoguće u okviru kratke recenzije »prepričati« cijelu građu, ukazat ćemo najprije na ono što smatramo dobrim stranama djela, a zatim iznijeti i neke kritike (kako sadržajne tako i tehničke prirode).

4. U nizu problema talijanske sintakse autori predlažu dobra i jasno izložena rješenja: 1) Prije pregleda upotrebe vremenâ daju semantičku analizu glagolskih kategorija (51–53). 2) Odmah zatim semantički se kriterij primjenjuje i u analizi tzv. glagolske radnje (*azione verbale [Aktionsart]*) (53–55). 3) Na semantičkim se temeljima prikazuju također suodnos i kompatibilnost riječi koje određuju imenicu (*specificatori del nome*) (72–74). 4) Vrlo je dobro objašnjen i tzv. »trag«, tj. kada »glava« (*testa*) sintagme, iako neizrečena, sprečava eliziju (npr. *quell' alto, quel mio / quello alto, quello mio*) (82, 84). 5) Točno je da u današnjem jeziku treba razlikovati dva prijedloga *a*, tj. dativski (zamjenjiv klitikom *gli*) i ne-dativski (zamjenjiv klitikom *ci*) (101). 6) Vrlo je dobro da se zajedno s ličnim zamjenicama obrađuju i pokazne zamjenice *questo, quello*, jer ove posljednje često zamjenjuju lične, naročito uz imenice za životinje i stvari (113–114). 7) Konjunktiv u zavisnim rečenicama izraz je njihove jače veze s glavnom rečenicom (146–147). 8) Razlika između *Spero che verrà* i **Voglio che verrà* tumači se time što je voljni čin, za razliku od nade, uvijek upravljen prema budućnosti pa to ne treba izražavati i glagolskim oblikom (148). 9) Sintaktički se kriteriji primjenjuju i u analizi složenica (209–214), jer u slaganju riječi vrijede isti principi kao u sintaksi rečenice (209–210).

5. Premda je semantika prisutna u cijeloj knjizi (a neke smo elemente već upoznali u prethodnom paragrafu), držimo da odredene postavke valja posebno istaknuti: 1) Odmah na početku (9), u analizi aktanata (*ruoli semanticci*), autori polaze od semantičke važnosti (*salienza semantica*) pa razlikuju *agente, esperiente / termine i oggetto*. Ti se pojmovi samo djelomice podudaraju s tradicionalnim pojmovima subjekta, indirektnoga i direktnog objekta. Ta tri člana rečenice čine tzv. *jezgru*, pa im odgovaraju jezgrene rečenice (*frasi nucleari*), dok su ostalo izvanjezgrene rečenice (*frasi extranucleari*). 2) Mogućnost zamjene sintagme *a + N* ili *in + N* klitikom *ci* ovisi o sadržaju glagola: ako je oznaka mjesto bitni sastavni dio značenja, *ci* je moguće (npr. *mettere*), inače nije (npr. *leggere*). 3) Vrlo je zanimljivo tumačenje upotrebe određenoga člana uz imena otokâ: udaljeni otoci svode se u predodžbi govornikâ na točku i ne traže član (*Sumatra*), bliži otoci naprotiv shvaćaju se kao površina i član stoji (*la Sardegna*) (76). 4) Isti kriterij vrijedi i u upotrebi prijedlogâ *a* i *in* (101). 5) Semantičke, točnije pragmasemantičke je prirode i razlika glagolâ *andare* i *venire*: ako su govornik i/ili sugovornik u točki govorenja i ako je izrečeno i društvo (komitativ), glagol je *venire*, inače *andare* (196–197).

6. Pragmatika, treći član naše *pragmantakse*, objašnjava niz distinkcija (pored već iznesenih): 1) Određeni član stoji kada govornik smatra da sugovornik može identificirati referent (74), neodređeni član stoji ako po govornikovu mišljenju sugovornik to ne može (77). 2) Dvoznačnost koordiniranih pridjeva (*penne e matite rosse*) i nekih drugih konstrukcija (*il libro di Paolo*) razrješava se poznavanjem (*conoscenze*) konteksta (88) ili sklonostima govornikâ (*disposizione*) (94). 3) Semantičko-pragmatička interpretacija izričito se spominje u analizi ličnih zamjenica (110, 113). 4) Pragmatika, tj. cilj pitanja, određuje i mogućnosti odgovora na niječna pitanja (192). 5) Samo je po sebi razumljivo

da je i cijelo poglavlje o deiksi (194–199) pragmatičkoga sadržaja. 6) Napokon, i u afektivnoj tvorbi riječi (tzv. alteraciji) subjektivni kriteriji imaju odlučujuću važnost (207).

7. U više navrata naša se gramatika osvrće na regionalne i/ili sociolingvističke razlike, a ne propušta niti upozoriti na zastarjelost pojedinih jezičnih elemenata: 1) Bez sumnje najpoznatija je regionalna razlika upotreba tzv. jednostavnoga i složenoga perfekta (za te izraze v. dalje), izložena na str. 57–58. 2) Tih razlika ima i u slaganju participa prošloga (43–44), tzv. narativnom imperfektu (56), članu uz ženska osobna imena (76), u upotrebi zamjenice *voi* za uljudno obraćanje (113) itd. Autori često upozoravaju na razliku stilova, registara, na knjiški odnosno govorni karakter oblika ili konstrukcija i sl. Uopće, kao i u drugim suvremenim talijanskim gramatikama, nekadašnji purizam i akademizam posve je nestao pa se jezična stvarnost uočava i dopušta u svoj svojoj složenosti (i to ne samo u sasvim lingvističkim pitanjima, nego i u izboru izvorâ primjera, pa i u njihovu sadržaju).

8. Vidjeli smo da autori kažu kako zadržavaju ustaljenu terminologiju koliko je moguće, a nove termine uvode samo kadâ je to opravданo. Po našem se mišljenju s time ne slaže njihova vjerojatno najvažnija terminološka inovacija, a to je zamjena dosadašnjih naziva *passato prossimo*, *passato remoto*, *trapassato prossimo* i *trapassato remoto* terminima *perfetto composto*, *perfetto semplice*, *piuccheperfetto* i *trapassato* (46–47, 57–58). Obrazloženje za te izraze nismo u knjizi uspjeli naći. Na svaki način, dosadašnja četveročlana serija, koja je bila terminološki simetrična i mogla se prikazati u obliku snopa korelacije, izgubila je time svoju simetričnost a da nije — bar po našem sudu — ništa dobila. Bilo bi nezahvalno pravili prognoze o tome hoće li biti prihvaćena u lingvističkoj literaturi.

9. Prikaz tvorbe jednostavnog perfekta i participa prošloga (50–51), u obliku nekoliko morfonoloških pravila, nije potpun: za *scegliere/scelsi*, npr., nije dosta reći da se na glagolsku osnovu dodaje *s*, nego treba dodati i promjenu *l* u *l*, a isto to vrijedi i za tvorbu participa (*scegliere/scelto*). O promjenama vokala u osnovi govori se maloだle, ali u vezi s drugim glagolima, npr. *vedere/visto*.

10. Govoreći o pridjevskoj sintagi autori tvrde da *ragazzo povero* znači materijalno siromaštvo, dok *povero ragazzo* izražava moralno siromaštvo (90). Prvi dio je točan, drugi dio nije: *povero ragazzo* ne izriče moralno siromaštvo (uostalom čije? sigurno ni dječakovo ni govornikovo!), nego sažaljenje i/ili prezir, dakle posve pragmatičke sadržaje.

11. Oblik pridjeva na *-issimo* i ovdje je »superlativo assoluto« (97), a kao superlativ priloga daje se oblik na *-issimamente* (102). Gotovo nas je već stid neprekidno ponavljati da ti oblici ne služe u komparaciji, da se 'najljepši' prevodi samo kao *il più bello*, nikada *bellissimo*, kao i da pravoga superlativa priloga u talijanskom nema. Stoga je neovjerenio kazati **Questo è il bellissimo film di tutti*, ili **Mario ha giocato ottimamente di tutti*. No, čini se da je to neizlječiva bolest talijanskih gramatika i da tu krivu interpretaciju naprosto preuzimaju jedna od druge.

12. Prilozi su, dakako, kategorija »za sve«, iako bi baš pragmatički pristup itekako omogućavao da se razbije ta »svaštara«. Među prilozima nalazimo i skupinu tzv. restrikativa, u koju međutim ne ulaze samo *esclusivamente*, *semplicemente*, *solo* (što je potpuno ispravno), nego i *proprio* (a to već nije samo izraz restrikcije), *perfino* (koji izriče pojačanje i isticanje, a ne restrikciju), pa čak i *anche* (104)! Po našem poznavanju jezika, ako postoji riječ koja ne izražava restrikciju, onda je to *anche*, sa svojim značenjem dodavanja, ne ograničenja!

13. Primjere kao *Si è mangiato moltissimo, ma non bevuto altrettanto* (38) ili *L'ho visto e sentito ieri* (115) autori smatraju jednom rečenicom s koordiniranim participima, dok se nama čini da ipak i ovdje vrijedi pravilo »koliko predikata, toliko rečenica«, naročito u prvom primjeru, koji sadrži pravi adverzativni period.

14. U knjizi nema posebnoga poglavlja o koordiniranim rečenicama, a kako nema ni kazala pojrnova, teško je naći podatke o tome.

15. Autori definiraju kao tzv. *complementatore* [engl. *complementizer*, dakle zapravo veznik] ne samo veznik *che* nego i odnosnu zamjenicu *che* (170). Njihov je argument da *che*, za razliku od *cui* i *il quale*, ne može stajati uz infinitiv (npr.: *Un amico con cui andare al cinema, Una ragazza alla quale regalare questo libro*) (172), dok je to u Renzijevoj gramatici obrazloženo mnogo opširnije (I, 463—465). Mislimo međutim da i za tradicionalnu interpretaciju ima argumenata: 1) odnosno *che* može se u nekim kontekstima zamijeniti s *il quale*, veznik *che* nikada; 2) veznik *che* može se zamijeniti perifrazama, odnosno *che* nikako (*Sono cosciente ch'el fatto che la situazione è seria, Il libro che*il fatto che leggo è bellissimo*); 3) veznik *che* moguć je i kada zavisna rečenica stoji pred glavnom, odnosno *che* nije moguće (*Che la situazione sia così grave non lo credo, *Che leggo il libro è bellissimo*); 4) napokon, ako je *che* zaista veznik, nije jasno zašto ne može stajati i uz »prave« relative *cui* i *il quale*.

16. Za riječi *manetta, cavalletto, spaghetti, cannone* kaže se da su alterati ali da su dobili samostalno značenje (*un significato autonomo*) te da ih zato treba smatrati izvedenicama (209). S time se ne možemo složiti: dok su te riječi bile motivirane kao tvorenice uopće, bile su alterati, a kada se motivacija izgubila one nisu više ni alterati ni izvedenice nego ne-tvorene, jednostavne riječi. Derivati nisu prijelazna faza od alterata do jednostavnih riječi.

17. Na kraju, moramo izraziti određenu kritiku na cijelo četvrtog poglavlje, jer je heterogeno i jako podsjeća na tzv. *accidenti generali* u mladogramatičarskim djelima. Naročito bi tvorba riječi zaslужila da bude izdvojena u posebno poglavlje, jer je ipak nešto drugo nego sasvim sintaktička jezična razina.

18. Tiskarske su pogreške vrlo rijetke. Evo važnijih: 1) Na svršetku paragrafa 2.2.3 (75), prema onome što se neposredno prije kaže, prvi od dva skoro istovjetna primjera mora glasiti *Cerco un cantante e ballerino* [ne: *un ballerino*] *di tip tap*. 2) U sredini 104. strane mjesto *modificatori dal verbo* valja čitati *modificatori del verbo*. 3) Na dnu 131. strane valja *proposizione* ispraviti u *preposizione*. 4) S obzirom na primjer (B) naveden neposredno prije, trebalo bi dva puta (133, 134) *voler mangiare* zamijeniti s *voler dare*. 5) Mjesto *Pieroso* treba naravno čitati *Piero* (157). 6) Na 177. strani, 2. redak odozgo, mjesto uokvirenoga *6a* treba čitati *6d*. 7) Tvorbeni morfemi *in-* i *stra-* nisu sufiksi nego prefiksi (206).